

Također, najveći dio knjige posvećen je drugim područjima Europe, a ne Hrvatskoj, i upravo to je jedna od njezinih važnijih strana, budući da se paralelno i na jednome mjestu donosi širi kontekst unutar kojega je hrvatska ranosrednjovjekovna crkvena arhitektura nastajala. Sistematičnim i jasnim opisima pojedinih primjera i njihovim promatranjem unutar povijesnog i religijskog konteksta autorica je priredila vrlo čitak i ilustrativan pregled najranije zapadnoeuropske ranosrednjovjekovne crkvene arhitekture. Kao što i sama navodi, nije riječ o sveobuhvatnoj studiji, već, kako je i iz naslova naslućeno, uvodu u studij predromanike. Uvodu koji će biti višestruko koristan svima koji se bave ovom temom ili ih jednostavno zanima rani srednji vijek.

Goran Bilogrivić

Hana Breko Kustura, *Najstarija misna knjiga srednjovjekovne Pule (11. stoljeće)*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2011., 204 str.

Za *Liber sequentiarium ac sacramentarium* moglo se, na temelju dosadašnjih proučavanja, reći da je to kodeks pisan karolinškom minuskulom u 11. st., da je danas pohranjen u samostanu sv. Frane u Šibeniku, te da se postanje rukopisa vezuje uz znameniti samostan St. Gallen u Švicarskoj. Bilo je podijeljenih mišljenja je li rukopis dospio iz toga slavnog skriptorija u Dalmaciju, ili je pak u našim krajevima prepisan iz kojega starijeg sanktgallenskog predloška. Sve u svemu, šibenski *Liber* u stručnoj domaćoj i inozemnoj literaturi razmjerno je češće spominjani hrvatski srednjovjekovni rukopis, bliskost s južnonjemačkom tradicijom činila se dovoljno preciznom, a na ključno pitanje postanja nudilo se nekoliko podjednako nepouzdanih odgovora. Izdvojena je ostala privlačna, ali nedostatno argumentirana pretpostavka Mihe Demovića o tome da bi *Liber* mogao biti napisan na domaćem tlu, s namjerom da posluži kao "bogoslužni priručnik hrvatskoga dvorskoga biskupa". Nakon gotovo jednoga stoljeća ponavljanih i više ili manje variranih prosudbi, Hana Breko Kustura odlučila se na kritički odmak od starije stručne literature i upustila se u pažljivo čitanje izvornika. Trud se isplatio!

Valja istaknuti odmah na početku: knjiga pred nama predstavlja vrhunski doseg suvremene medievistike i muzikologije, riječ je o znalacki i vješto napisanoj studiji u kojoj je pružen sveobuhvatan interdisciplinarni i ujedno do u najsitnije detalje dotjerani znanstveni uvid u jedan od najvažnijih liturgijskih kodeksa hrvatskoga srednjovjekovlja. Autorica knjige, Hana Breko Kustura, viša znanstvena suradnica u Odsjeku za povijest hrvatske glazbe, ovom se knjigom potvrdila kao trenutno najkompetentniji stručnjak za hrvatsku glazbu srednjega vijeka, također i nemale međunarodne reputacije.

Rasprava započinje kodikološkom analizom. Ukupno 170 pergamentnih listova (173x245 mm; korice 180x260 mm) sadržajno je raspoređeno u četiri dijela: Sekvencijar (notirani), Kyriale, napjevi Kyrie i Gloria (notirani), Ofertorijal (notirani stihovi ofertorija) i Sakramentar. Riječ je, dakle, o priručniku za misno bogoslužje, tj. o misnoj knjizi, a ne, kako se najčešće pisalo, o knjizi koja bi sadržavala samo Sekvencijar i Sakramentar. Ključnim preduvjetom svježih interpretacija pokazalo se autoričino "istraživanje vremena i lokaliteta nastanka rukopisa", kako je naslovljeno drugo poglavlje. Kao najpouzdaniju dataciju autorica je prihvatila mišljenje Petera Ortha (eksperta za srednjovjekovni latinitet sa Sveučilišta u Kölnu), koji je šibenski rukopis "datirao u razdoblje oko 1000-1050, s pretpostavkom da je riječ o tipu pisma koje je bliže godini 1050" (str. 25). Ta se datacija uglavnom poklapa s dosadašnjima (Barbić, Folnesich, Smoje, Grgić, Badurina). Analiza notnoga pisma potvrdila je da je riječ o tipu njemačke neumatske notacije, no Hana Breko Kustura donosi vrlo važnu, bitno precizniju ubicaciju, upozorava da je to notacija "kakvom su pisani rukopisni glazbeni kodeksi Tegernsea i Seeona". Tako suženi izbor pretpostavljenoga mjesta nastanka rukopisa bit će pouzdanim temeljem za neke nove, posve neočekivane zaključke.

Temeljita proučavanja glazbenoga repertoara ponudila su daljnje rezultate. Dosadašnja istraživanja, naime, bila su usredotočena na komparaciju aleluja stihova za nedjelje nakon Duhova, te se držalo da je germansko-lombardijski utjecaj od velike važnosti za ovaj kodeks i uopće za srednjovjekovnu Dalmaciju. Ispravnom se pokazala suvremenija metoda istraživanja aleluja stihova, koja obuhvaća cijelo razdoblje temporalna, jer se na osnovu niza podudarnosti nastanak šibenskoga kodeksa mogao posve pouzdano povezati s bavarskim skriptorijem Tegernsee. Precizno ubiciranje nastanka rukopisa otvorilo je međutim druga pitanja, ponajprije pitanje naručitelja, tj. crkvene sredine za koju je *Liber* napisan.

Ikonografska analiza urodila je novim spoznajama. Autorica je posebnu pažnju usmjerila na iluminirane vitičaste inicijale kojima su ukrašeni pojedini dijelovi sanktorala, te je utvrdila da je najvažniji svetac u kodeksu sv. Toma apostol, čiji je blagdan s osobitom pažnjom iluminiran, zatim da je drugi po važnosti blagdan Uzašašća Blažene Djevice Marije, dok su u toj hijerarhiji na posljednjem mjestu sv. Nikola i sv. Mihovil. Time je na neki način okončana dosadašnja diskusija o iznimnoj važnosti svetkovanja sv. Nikole, što se pak dovodilo u vezu sa šibenskim samostanom sv. Nikole, odakle je, prema toj teoriji, rukopis bio navodno premješten u franjevački samostan.

Najopsežniji dio istraživanja posvećen je slojevima sanktorala. Presudnom se u sanktoralu pokazala jedna naknadno upisana marginalija, kojoj se u dosadašnjim raspravama nije pridavala važnost. Naime, tri molitve upućene sv. Mauru, prvom biskupu porečkom i uopće istarskom, nedvojbeno su potvrdile da je regija kojoj je šibenski kodeks "služio kao predložak za misno bogoslužje upravo Pula i njezin katedralni prostor (...) na kojemu se nalazila bazilika sv. Tome. Maurus porečki predstavlja jasan dokaz kasnije nadopune knjige dovršene u Tegernseeu prema običaju lokalne pulske crkve" (str. 172). Tako je – nakon stotinjak godina i desetak znanstvenih i stručnih rasprava – konačno postalo jasno na koji su način u ovom prekrasnom srednjovjekovnom rukopisu isprepletene sjevernotalijanske (akvilejske) i južnojemačke (bavarske) tradicije, te kako je tekla povijest kodeksa, od benediktinskog samostana Tegernsee do pulske bazilike. Zaključujući raspravu, Hana Breko Kustura poentira da nakon njezinih istraživanja "ovaj glazbeni rukopis (...) postaje najstarija do danas poznata misna knjiga pisana za srednjovjekovnu Pulu i istodobno dragocjeni dislocirani 'izvozni komad' (Exportstück) iz bogate riznice uglednog bavarskog skriptorija Tegernsee" (nav.mj.).

Na samom početku opsežne monografske studije, u *Predgovoru*, Hana Breko Kustura ukratko opisuje tijek svojih istraživanja, te se zahvaljuje nizu domaćih i inozemnih stručnjaka na pruženoj pomoći. Iza ove kratke i skromne bilješke, koja u knjizi jedva obaseže dvije stranice, stoji ustvari višegodišnja suradnja koju je Hana Breko Kustura uspostavila s nizom najrelevantnijih stručnjaka za pojedina specijalistička područja, kao što su srednjovjekovni latinitet, hagiografija, ikonografija i paleografija. Ključne nove spoznaje, do kojih je došla, provjeravala je tijekom studijskih boravaka, uglavnom u raznim njemačkim, ali i francuskim, talijanskim i švedskim znanstvenim institutima. U monografiju je ugrađen raster najrecentnijih medievističkih metodologija, što ovu iznimnu studiju čini interesantnom i na međunarodnoj znanstvenoj sceni. Stoga bi, ako već ne u cjelini, onda barem pojedina nosiva poglavlja vrijedilo prevesti na koji "svjetski" jezik, te tako najstariju misnu knjiga srednjovjekovne Pule iznova učiniti "izvoznim komadom".

Ennio Stipčević